

ՊԱՏԿԵՐ

ՀԱՆԴԵՍ ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ, ԹԻԻ Ի

15 Մեղրուներ 1892

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

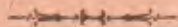
ՏՊԱՐԱՆ.

ՃԻՎԷԼԷԿԵԱՆ

Պապը Այն Տառուխի Թիւ 20

1892

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

1. ԱԿՆԱՐԿ ՀԱՅ ԱԹՈՒԹԱՅԻՅ ԵՒ ՂԵԶՈՒԻ ՎՐԱՅ —
Ս. Վ. ՆԱԶԲԵՐԵԱՆ:
2. ԹԱՐԴՄԱՆԻԶՔ. — Յ. ԱԼԱՆ.
3. ԴԱՒԱՌԱԿԱՆ ԲԱՐԲԱՌՈՅ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒ-
ԹԻՒՆԸ — (ՇԻՐ) Ս. Ա. Հ.
4. ՄԻՈՒԹԻՒՆ ԱԶԳԻ ՄԱՐԴԿԱՆ. — Յ. Վ. ԲԱԶԵՐԵԱՆ:
5. ՅԻՍՈՒՍԵԱՆ ԿՐՕՆԱԻՐԱՅ ԹԻՒՆ:

Պ Ա Տ Կ Ե Ր

Հ Ա Ն Դ Ե Ս Կ Ի Ս Ա Մ Ս Ե Ա Յ

Երրորդ Տարի

թիւ 11

15 Սեպտեմբ. 1892

ԱՎՆԱՐԿ

ՀԱՅ ԱԹՈՒԹԱՅԻՑ ԵՒ ԼԵԶՈՒԻ ՎՐԱՅ

Շար. (1) Է. վերջ

Հասարակ, որք ընել եւ ըլլուիլ նշանակին միանգամայն, որպէս քնանի՛մ, թէ ես զորք, թէ յայլմէ ես. յաւանձ, եւայլն:

Ձեզո՛ւ, որոց կրածն եւ եզածն յինքեան է. այսպէս նորի՛մ, Բռնանի՛մ, եւայլն:

Հասարակ բայից այն զաղափարն որ մի միայն ընել կը նշանակէ, այսինքն կ'ազգէ կամ ներգործէ այլոց վերայ՝ ներքորթական կը կոչուի. եւ այն զաղափարն որ ըլլալէ՛ւ այսինքն ուրիշէ կ'ազդուի կամ կրէ՛ կրաւորական կը կոչուի. Որք ասանձինն զասեր կը կազմեն—կայ Դաս մ'ալ Անկանաւ բայից, յորում եւ Դիմաւորն կամ Պակասութիւն: Այս ամենն Բայ Ամբողջին որոշեալ մասունքն են, եւ կը կազմեն խումբ խումբ բառերու ասանձինն զասակարգութեամբ: Իւրաքանչիւր Դաս իւր յատուկ նշանն

(1) Տե՛ս Պատկեր Դ. Տարի Բէ- 10.

պէտք է կրէ, որպէս զի միւսներու հետ չշփոթի. ապա թէ ոչ ընդունայն բաժանումն եւ աւելորդ խճողմունք են:

Քննեմք մի առ մի իւրաքանչիւրոց կազմութիւնն եւ յայտանիչն:

Ամեն Հայ Սենիի Խնդիր բացատրութիւնն քերականութեանց էջերու մէջ մերթ ընդ մերթ տեսած է. ինչ է դորա բառական իմաստն. Խնդիր խնդրել բայի արմատն է, ուղել, կամիլ, հայցել ընտրել՝ ըսել է. Սենի տեսակ, խումբ, բաժանումն քերականական. Սենի Խնդիրն է՝ առհասարակ խումբի մը կամ դասի մը ուղածն, յատկանիչն, որոշիչ նշանն, էականն, որոշիչ հոլովն:

Արդ հայերէնի մէջ բայից իւրաքանչիւր բաժանումն կամ խումբն Սենի կոչեր են քերականք. ուստի էականաց սեռ, ներգործականաց սեռ, կրասրականաց սեռ, հասարակ եւ չեղոյ Բայից սեռ, եւայլն. եւ իւրաքանչիւր դասին իւրաքանչիւր անդամոց միանդամայն ուղածն (հոլովն)՝ սեռի խնդիր: Եւ յայտնի է որ մի սեռն միւսէն աարքերելու է, ապա թէ ոչ կը նոյնանայ: Էականաց սեռն առհասարակ լինել կը նշանակէ, այսինքն ոչ կ'ազդէ, ոչ կ'ազդի. կերպով իւրք չէզոքանման է, բայց չէզոք չէ. վասն զի յինքնէ առ ինքն չազդեր, այլ ինքնին կը բացատրի եւ է: Մինչդեռ այլք առանց էական բայից օժանդակութեան չեն, եւ չեն բացատրիր. Այսպէս ԵՄ ամենայն բայից արմատ է, արմատական բառիւ ձայնեալ. իսկ լնի՛մ, եղանի՛մ, գո՛մ, բայից արմատ է ԵՄն արմատական. յայտնի է եւս զի ամեն բայից բացատրութիւն կու տան այս էականք: Զորօրինակ Մեռանի՛մ, = եմ, լինիմ, գոմ, եղանիմ մեռեալ. կամ արմատականէն՝ մահ եմ, մահ լինիմ, եւայլն: Ինչպէս ամեն բայք՝ նոյնպէս եւ էականք ինչդիր կ'առնեն, բան մը կ'ուղեն, զոր քերականութիւնն մատակարարէ հոլովներու ձեռքը՝ ի լրումն իմաստին:

Արդ էական սեռն ամեն հոլով խնդիր կ'առնէ, բայց ոչ մի, եւ այդ ոչ մի եւ նոյն իմաստով, այլ փոփոխակի: Ուստի էականաց սեռի սեպական մի յայտանիչ չկայ, այլ ըստ Եմասից ըստ հաճոյից Նշանակութեան, այսինքն է ՀՍՏ ԲՆՈՒԹԵԱՆՆ խնդիր կ'առնու եւ այդ բազմադիմի. այս է Խնդիր ԲՆՈՒԹԵԱՆ ըսուածն: Վասն զի ըստ բնութեան իմաստին՝ կամ ըստ բնութեան բային՝ խնդրին հոլովն կը փոխուի:

Հասարակ բայից վրայ չեմք խօսիր, զի իւր մասունքն զմանելով՝ զինքն կը քննեմք:

Երկու առանձինն սեռք են ներգործականն եւ կրաւորական

բայք, զատուցեալ խումբեր: Առաջնոյն զիրքն է՝ ազգել սյլոց վրայ եւ ինքն չազգել. երկրորդինն ազգել եւ չազգել: Նման կենդանականին, մին ազգէ, միւսն կրէ. միոյն յատկանիչն է արու ինեւն, միւսոյն՝ էգ:

Ներգործական սեռի իւրաքանչիւր անդամոց առանձինն յատկանիչն է՝ մի միակ հայցական հոլով. վասն զի առհասարակ ներգործական բայից զիմաց հայցական հոլով կրնամք զետեղել, հետեւաբար ՆԵՐԳՈՐԾԱԿԱՆ ՍԵՌԻՆ ԽՆԴԵՐՆ Է հայցական հոլով: Կրաւորականաց սեռն նման վերնոց որոշեալ մի յատկանիչ ունի իւր խմբին, այդ է Բացառական հոլով, յայլոց կրօղ. վասն զի ամեն կրաւորական բայ առանձինն առանձինն բացառական հոլով ինզիր կրնայ առնուլ. հետեւաբար Բացառական հոլով Կրաւորական Բայից ՍԵՌԻՆ ԽՆԴԻՐՆ Է: Չէզոք սեռն նման էականաց չատ հոլով ինզիր կ'առնու, մասնաւանդ նախդիր եւ աննախդիր արական, ոչ ըստ սեռին, զի չկայ հոլով մի որ այս սեռին ամեն անդամոց կարենայ յարմարիլ պատշաճապէս, այլ ըստ իմաստին եւ ըստ գործածութեանն՝ այսինքն է Ըստ Բնական խնդիրն կը փոխուի:

Այսպէս ներգործականը եւ կրաւորականը եւս իրենց սեռին խնդրէն զատ, կամ առանց ատոր, կրնան ըստ բնութեանն եւ խնդիրներ առնուլ, եւ որք Բնական Խնդիր կը կոչուին:

Արդ այսչափ ինչ համառօտիւ ըսելէ յետոյ՝ կը հարցուներ.

Ի՞նչ մեկնութեամբ պարզելու է մեր Դպրոցաց մէջ ընդհանրացած Գործնական Քերականութեան հետեւեալ պարբերութիւնքն, որ եւ վերջին տարիներուս վերստին տպագրութեամբքն հանդերձ՝ անխօփս մնացած է. եւ զոր մեր զաւակաց ձեռքն կու տամք իբր Մայրենի լեզուի լանալի:

1. «Ածական բայ են ԵՄէ զատ ուրիշ բայեր, որք երկու տեսակ են, Զերգործական եւ Զերգոյ»:

2. «Ներգործական են այն բայերը որ հայցական հոլով կ'ուզեն ամբողջ իմաստ տալու համար»:

3. «Ներգործական բայերու հայցականը ՍԵՐԻՆ ԽՆԴԵՐՆ կը կոչուի»:

4. «Չէզոք են՝ որ չեն յայտնէր ամբողջ իմաստ առանց սեռի խնդրոյ, եւ որ չեն կրնար սեռի խնդիր ունենալ»:

5. Խօսքի մէջ բայ հայցական հոլովն որ է ԿԵՐ Բայի, եւ հայ-

ցան հոլովէն՝ որ է «է-է ինքէր, ուրիշ հոլովներ զորօրինակ արա-
կան՝ քաջառանձան՝ քործիականը կը կոչուին բնութեան խնդիր»:

Գործ. Բեր. Գարազաշեանի:

Պատասխանեմք.

1. Բայց հայ լեզուն Ածական ըստած բայը Գործնական
Քերականութեան տպուած օրն լսած է. հայերէն չէ, հայ ա-
կանջին համար անկանոն է. Փրէնկերէն է՝ Ա.յդպիսի բաժանումն
բայից օտար է 'ի մէնջ:

2. Առանց հայցական հոլովի կրնան ներգործական բայք
աճիւղ իմաստ տալ. ուստի տղայք բան չեն կարօղ հասկնալ.
ճիշդ չէ ասացուածն:

4. Կատարեալ առեղծուած մ'է. չէզոքք ըսել է թէ կատար-
եալ իմաստ՝ այսինքն աճիւղ՝ բնաւ չեն կարօղ տալ:

5. Ուղղական հոլով էական բայից խնդիր է երբեմն. կ'ե-
րեւի թէ մոռցուեր է՝ Ամեն ներգործականաց՝ այսինքն ներ-
գործական բայից սեռին խնդիրը հայցական է, բայց ոչ ամեն
հայցական ներգործականաց սեռին խնդիր. զի էականք եւ չէ-
զոքք ալ երբեմն բնութեան խնդիր կ'առնուն հայցական: Ուղա-
կան Տէր բայի ըստած է, հայցականն սեռի խնդիր, արականն քա-
ջառանձան եւ քործիական՝ բնութեան խնդիր, «նախանձ» ո՞ւր փախեր
է: Ինչո՞ւ բացառականն կրաւորականաց սեռին խնդիրը չէ՝ այլ
բնութեան. ի՞նչ է պատճառն, պրպտեմք գաղղիական քերակա-
նութիւններն:

Ի՞նչ է այսքան տարօրէն ուծացման չարժաոյթն 'ի մայ-
րենի գրկէն:

Բերա Կ. Պոլսի

17 Փետր, 92

ՍԱՀԱԿ Վ. ՆԱԶԱՐԷԹԵԱՆ

ԹԱՐԳՄԱՆԻԶՓ

ԵԶՆԻԿ ԿՈՂԲԱՑԻՆ

Եզնիկ Կողբային՝ Ս. Սահակայ եւ Ս. մեսրոպայ զխաւոր աշկերտներէն եւ առաջին կարգի թարգմանիչներէն մէկն է եւ ծնած Կողբն գիւղը՝ Եզնիկան անունն (1) առաջին անգամ կը յիշուի պատմութեան մէջ 451 ին. որ տարին զինքն կը գտնենք յԵզեսիա Յովսէփ Պաղնկեցւոյն հետ Ասորեկրութեանց հայկական թարգմանութեամբը զբաղեալ՝ Միջագետք, Յունաստան եւ Կ. Պոլիս ըրած ճանապարհորդութենէ ետքը, իր հայերէն, պարսկերէն, ասորերէն եւ յունարէն լեզուներուն մէջ ունեցած խորին տեղեկութիւնը, մեծ ասպարէզ բացին տռջեւն նոյն ատեն ծագող մտաւոր լուսաւորութեան գործակից ըլլալու (2)։ Եզնիկին սերտ բարեկամներէն մին էր Կորիւն. որ արդէն Դեռնդէսի հետ ի. Պոլիս միացած էր իւր սրտակիցին հետ. «Տափառացիս յաբէն Եզնիկ, իբրեւ առ ընդանեփոյն անդալից»։ Կորիւն էջ 21։ Եզնիկ այս երկու ամուլից հետ մինչեւ ցփողովը Եփեսոսի կեցաւ Կ. Պոլիս, Սեփննիոս, Նեսաորիոս եւ Մաքսիմիանոս պատրիարկաց ժամանակ։

Երբ Նեսաորիոս Եփեսոսի սխնհողոսէն դատապարտուեցաւ, Եզնիկ եւ նորին ընկերակիցք Պոլիս տեղի ունեցած վրտանդներէն զրդեալ դարձան ի հայրենիս Եփեսոսի Ժողովոյ վճիռներն եւ Ս. Գրոց ընտիր օրինակ մը Սահակայ եւ Մեսրոպայ ձեռքն յանձնեցին։ Այս յունական ձեռագրիս վրայէն երկ-

(1) Ուսումնասիրութեան իբր աղբիւր Ժառայած էն. Կորիւն, Պափառացի Սբէն Մեսրոպայ. Վէնէրիկ, 1854. Մովսէս Խոբէնացի. Պափառացի Վէնէրիկ 1833. Schmied. O. S. B. Grundlinien der Patrologie. Freiburg 1886. D. 98. Nirschl Handbuch der Patrologie. L. 239-244. 243-244. 248-250.

(2) Եփեսոսի Պափառացի, Հ. Վարդան Ըսփարեան Վէննա. 1872. Երէս 163։

որորդ անգամ որբադրուեցաւ Հայկական Ս. Գիրքն, Եզնիկ, իր-
րեւ յաջողակ թարգմանիչ եւ հայկաբան, Սահակայ ձեռնառու
օգնականն էր: Նորագոյն մատենագիրք եւ ազգային աւանդու-
թիւնն կը կարծեն որ Եզնիկ իբրեւ Բագրեւանդայ եպիսկոպոս՝
Արտաշատու ժողովքին (449) ներկայ գտնուած ըլլայ: Եզնիչ եւ
Ղազար Փարպեցի համանուն Բագրեւանդայ Եզնիկ եպիսկոպոսը
կը կարծեն որ նոյն է մեր Եզնիկան հետ (1): Չամչեան (2) կ'ըսէ
թէ այս ենթադրութիւնս աւանդել եւս միջին դարու պատմա-
գրաց տեղեկութեանց վրայ հիմնեալ է: Այս տեղեկութեան
զատ բան մը պատմութիւնն իր վրայ չտւանդեր, մահուան
ինչպէս նաեւ ծննդեան տարին բոլորովին անծանօթ է: (3)

Կիրակոս, երեքտասներորդ դարու հայ պատմագիրն որ
բաւական մանր տեղեկութիւններ կու տայ հինգերորդ դարու
մատենագրաց վրայ, հետեւեալ տեղեկութիւնս կը հաղորդէ մե-
զի Եզնիկայ գրական գործունէութեան. Եզնիչ Եփրատ-
Քէնս յոգնաւ լսողաց. (Սնդ. վիմաւիկ 1865, Երես 17): Այսպիսի
տեղեկութիւն մը յինքեան նշանաւոր է: Միջին դարու Հայկա-
կան Կոյր Հայրենասիրութիւնը կարծես թէ Եզնիկայ տեսական
եւ նկատողական պայքարին նկատմամբ չէր տար այն կարեւո-
րութիւնն ու ծանրակշիւթիւնը, զոր կու տար Մովսէսի Սորե-
նացեայ կամ Եզնիչի, այդ ազգային երկու մեծ եւ պատմական
երկոց:

1. Եզնիկայ գործունէութիւնն իբրեւ թարգմանիչ գլխաւո-
րաբար Ս. Գրոց կրկին թարգմանութեան կամ սրբադրութեան
վրայ կը յածի:

2. Եզնիկ նաեւ Հեղինակ կը կարծուի ինչ ինչ ճառերու:
Չամչեան հին եկեղեցական գրեանց(Canonenbucher) վկայութեան
վրայ հիմնեալ կը ջանայ գիտական փաստիւք հաստատել թէ
ստուգիւ Եզնիկ ճառեր գրած ըլլայ: Բայց եւ այնպէս այսպիսի
ճառեր տակաւին մեր ձեռքը չեն հասած (4):

(1) Չամչեան Հոգ. Ա. 537. Langlois, Coll. des hist. II
374. Դարեգին վարդ. Զարդանէլեան, Պարսաւեան Հայ, Մարտիկ
Վեճեղի. 1865, Երես 194.

(2) Չամչեան, Հոգ. Ա. 539

(3) Ըստ Լարսեան, Պարս, Եզնիչ վեճեղ. 1872. Երես 163:

(4). Չամչեան. Հոգ. Ա. 536.

3. Անլաւեր եւ առ առաւելն խնդրական է Եզնկայ անունն կրող խրատուց մատենական վաւերականութիւնը: Գրոցս բովանդակած վճիռք եւ առակք Նեղոս Արքային ընծայեալ են:

4. Եզնկան զուլս զործոցն, որ զինքն անմահացուցած եւ առաջինն ըրած է հայկական եկեղեցւոյ հին մատենադրաց մէջ, «Եջ աշահոց» ըսուած մատենիկն է, որ որչափ ծաւալով փոքր՝ այնչափ յարդով մեծ է: Այս ոսկեղինիկ մատենան՝ չէ թէ միայն իր մէջը բովանդակած սոստուածաբանական ու փիլիսոփայական հմտութեանցը պատճառաւ նշանաւոր է, այլ նաեւ յստակ ու հոյակապ իմաստներուն եւ լեզուին յստակութեան եւ հայկաւրանութեան կիրթ ճաշակին համար զստական մատենաներուն առաջինն է (1) եւ օրինակ ոսկեղարու լեզուի:

Մատենադրին միաքն էր Ժամանակին ազանդաւորներուն եւ մանաւանդ կրակապաշտից դէմ՝ զօրաւոր թումք մը կանգնել (2): Ուստի եւ վերոյիշեալ գիրքը չորս մասանց կամ գրեանց բաժնուած է: Առաջին գիրքը ընդհանրապէս ուղղեալ է առ «Եջ աշահոց հեթանոսաց» յորում յաջողութեամբ հակառակորդ կը հանդիսանայ հեթանոսաց ընդունած յաւիտենական նիւթոյն ու չարին գոյացական էութեան: Երկրորդ գիրքն է ընդդէմ «Եջ Գեշն Պարսից»: Այս երկրորդ գրոց մէջ Եզնիկ ոչ միայն հին ավետեան կրօնից դէմ (3) կը մաքաւի, այլ նոյն իսկ զրուանեանին, (4) որ ինչպէս հաւանականագոյն կ'երեւի, Սասանեանց տիրապետութեանն արքունեաց կրօնն էր եղած:

Քրիստոնեայ ջատագովն Եզնիկ նախ քան զամենայն ա-

(1) Ընդհանր. Եկեղեցական Պատմութեան վեցերորդ տարւածակ 1872. Երես 163

(2) Անդ. Երես 163:

(3) Der alte avestaglaube. Nirschl. Handbuch der Patrologie. S. 244.

4. Զրուանեան, Գիրքութեամբ լի արգիսութեամբ, պարսկական կրօնից երկուսուսութեանն ուղեցին օրութեան վերածել, որով Բարոյ եւ չարին ունեւէն, զՈրօնդր եւ զԱրհմ, Զրուանե իբրեւ ի ունեւէն պարսկական լիւթ (հիմա՛ բարեւ) կ'ըսեն: Ավետարանաց Գիրքեր այս ասոր աստութեանը, զոր ուրեք ուրեք կը յիշատակէ իբրեւ անհնարեալ «անասնոց Ժամանակ» (Zrvanem akaranem). Nirschl. S. 243-244.

ռաջի աչաց եւ իբրեւ ի հայելոջ կ'ընծայեցընէ այն անհան-
ճարութիւնն, որ յատուկ է այսպիսի աստուածաբանական խնդ-
րոց (1). յետոյ կը լրացընէ իր տրդէն առաջին մատենական մէջ
ցիր եւ յան սատանայից նկատմամբ ըսածներն ու բանակոխները,
Բաց աստի այս երկրորդ Գրոց մէջ Եզնիկ դէմ կը գրէ հեթանոսական
ճակատադրութեան (fatalismus) եւ քաղդէական աստուգապի-
տութեան: Երրորդն է. վասն «Եղծ կրօնից Յունաց իմասնոցն»: յո-
րում ի քննութիւն կ'առնէ յոյն փիլիսոփայից աստղագաչիական
զրութիւնները, որոնք անմիաբան են Ս. Գրոց հետ, եւ առանձինն
կը ճառէ Պիլթադորեան, Պլատոնեան, Արիստոտէլեան, Ստոյիկեան
եւ Եպիկուրեանց զրութեանց վրայ: Առաջին եւ զլսաւոր գաղա-
փարն կամ բնաբանը կը գտնենք Գրոցս 17րորդ հատածին մէջ.
«Եւ յայսմ ամենայնէ յայտ է՝ եթէ ոչ հիւզ ինչ, որ է նիւթ, էր
«ընթերակաց Աստուծոյ, ուստի ասեն Յունաց իմաստունքն զա-
«բարածս արարեալ եւ ի նմանէ չարեաց յաշխարհ մտեալ, որ-
«պէս ասեն աղանդքն՝ որ ի նոցանէ ասեն զպատճառս զհիւզեան
«աստուածացուցանել, զնել Աստուած հակառակ Աստուծոյ: Եւ
«ոչ այլ ոք արարիչ էր չարեաց, որպէս մողքն խարեն՝ թէ Խա-
«րամանն արար զչարիս, այլ օր օրոյն Աստուած է արարիչ, և նոյն
«Բարեաց և ոչ չարեաց. և մշտնջենաւոր արարիչ» (Եզնիկի Գիրք Գ.
Երես 235): Զորրորդն է ընդդէմ «Եղծ աղանդոյն Մարկիոնի»:
Եզնիկ այս չորրորդ գրոց մէջ կը ջանայ իբրեւ անմիտ եւ ան-
կարելի ցուցընել Մարկիոնեանց հատատել ուղած վարդապե-
տութիւնը, որոնք Պաւղոս Առաքելոյն երկինք վերանալն կը
նկատէին խորհրդաւոր շարժապետութիւն: Դարձեալ Մարկիոնեանց
խորհրդական հոգեւոր վարդապետութիւնը (marcionitischen
Ascèse) կը համեմատէ Եկեղեցւոյ կուսութեան եւ ամուսնու-
թեան նկատմամբ ունեցած հոգեւոր վարդապետութեան: (2)

Եզնիկ իր ջատագովութեան մէջ կը գործածէ այնպիսի եւ-
զանակ մ'որ իրեն եւեթ յատուկ է. հետեւեալ համառօտ օրի-
նակ առնուած նախադասութիւնս ինքնին կը հաստատէ մեր

(1) Theologischen Vorstellungen. Nirschl Handbuch der Patrologie, S. 243-244.

(2) Եզնիկ հասանականացոյն առաջի աչաց ունեցած է Ս. Եպիփանէ
Բրոսելեաները, վասն զի ոչ ահա նախադասութիւններ գրեթէ Բա-
ռա Բառնոյն Եպիփանէոյն բրոսածոց բնագրին հետ: Հ. Յովհաննէս Թո-
բոսեան սկսած էր յոյժ շահեկան հրապարակութիւններ այս մասին Բաղ-
մաշէպին Տիգլ, զոր կարծեմք լի է շատ քաջաշնորհ:

ըսածը. «Եւ արդ եկեղեցւոյ Աստուծոյ» զործ այն է, զարտաքինսն իրօք ճշմարտութեան առանց Գրոց յանդիմանել, եւ զկարծեալսն ներքինս եւ ոչ ճշմարտեալս՝ զրովք սրբովք յանդիմանել» (Անդ, Գիրք. Ա. Երեւ 111): Ստուգիւ ջատագովն Եզնիկ իր այնչափ ճիշդ եւ ուղիղ ոճն ու պատճառաբանութեանց եղանակն մերթ ընդ մերթ զանց կ'առնէ, վասն զի հեթանոսութեան հետ ի պայքար մտած ժամանակ, շատ անգամ կը զիմէ Ս. Գրոց երբ այլ եւս առ ձեռն պատրաստ մտաւոր ցուցում չ'ունի:

Սակայն մէկ կողմանէ այս միամտութիւնը (naïveté) որ տեսակ մը բնութիւն է, եւ միւս կողմանէ այն սրամտութիւնն ու ճարտար եւ յաջողակ տեսութիւններն, որ յայտարար նշանակ են նորա արհիւ բարուց եւ սուր դատողութեանց, Եզնիկ գրեթէ հայրենական մարտագրեան մեջ եղանակ եւ պատճառներ կ'ունի: Մտտեանդ բարբարոսութիւնէ եւ յանմշակութիւնէ առ քրիստոնէական գիտութիւն դարձ առնող եւ հարուստ մտաւորական ճրիւք օժտեալ ժողովրդեան մ'առաջին փորձն ու երախայրիքն է (1):

Եզնիկ իբրեւ մատենագիր եւ վկայ եկեղեցւոյ հայ հանճարաց մէջ առաջին տեղին ունի: Հինգերորդ դարու մատենագիր հեղինակաց մեծագոյն մասին նման, Եզնիկ փորձառական եւ լեզուաբանական անպին ծանօթութիւններ ունի, բայց ի իւր մայրենի լեզուէն քաջ ծանօթ էին իրեն յունարէն, ասորերէն եւ պարսկերէն ինչպէս նաեւ եբրայեցերէն լեզուները:

Այս բաղմաթիւ գծուարին լեզուական հմտութեան հետ Եզնիկ միացուցած էր բնական սրամտութիւն եւ յաջողակութիւն փաստերու դասաւորութեան մէջ: Եզնիկան եւ ոչ մէկ հայ գրիչ մը հոււասարած է: Միշտ զրաւիչ, միշտ սրամիտ եւ միշտ ալ խայթիչ Եզնիկ ցանկ վայելած է այնպիսի ճոխութիւն զոր եւ ոչ մէկ հայ մատենագիր կրցած է ունենալ:

Հայ-եկեղեցւոյ մեծագոյն փառքերէն մին է:

Իւր լեզուն պատուական գոհար մըն է. նախատիպ օրինակ

(1) Մէն+ Ներշի այս եմբարդեանց եւ մեր մարտագրեան հանճարին այս պատճառներ գովեալին պատճառանաբար շէն+ ինչպիսի առնելով այն կէտն թէ «Եզնիկ օգտաւոր էրնայ լլլալ Ս. Եպիֆանի գրեթէն» առ որ կան մեկն աւելի համալիչ փաստեր եւ կամ կոսմոսներ:

հայ ոսկեղէն դարու անմահ լեզուին. հայ դասական լեզուն իրմէ աւելի որոշ, զիւրիմայ եւ անարուեստակեալ ներկայացուցիչ մը չէ ունեցած (1): Վիեննական դպրոցն, որ ամենայն իրաւամբ կրնայ պարծիլ հայ ոսկեղէն լեզուի դափնն ու վերահորդիչ ըլլալուն, զԵգնիկ կը դասէ առաջին ոսկեղէն դարու մատենադրաց մէջ:

Այս հարուստ եւ բազմաթիւ վարդապետական եւ բարոյական նախադասութեանց մէջ, արժան է յիշատակել հետեւեալներն, որոնք կրնան ալ ծառայել իրրեւ նմոյշ այդ աղնիւ եւ սքանչելի ոսկեղէն լեզուի:

Հրամանակարդ վարդապետութեանց նկատմամբ Եգնիկ ջախջախիչ միայ մըն է, որուն մատենական մէջ կան այնպիսի վարդապետական հասածք, զորոնք արժան է աստէն յիշատակել:

1. Թէ բազմաստուածութիւնն ընդդէմ մտաց է:

«Որ առողջ միտս ունին, ոչ զշարժունսն՝ այլ զշարժիչն պարտուն փառաւորել, եւ ոչ ընդ արքանեակնս, այլ ընդ վարիչն «պարտին զտրմանալ, եւ ոչ ընդ գնացունսն, այլ ընդ գնացուցիչն, «քանզի եւ նոքին իսկ իւրաքանչիւր փոփոխմամբ յայտ առնեն, «եթէ է ոմն՝ որ փոփոխէ գնոսաւ Արեգակն ծագելով, եւ վերահնալով եւ ի մուտս դառնալով, եւ լուսին աճմամբ լնլով եւ «նուաղելով, եւ այլք եւս յարարածոցն ըստ իւրաքանչիւր բնութեանց շարժելովն եւ դադարելով:

«Եւ արդ չէ առողջ մտաց՝ զշարժիչն եւ զփոփոխիչն թուղուլ, եւ շարժնոցն եւ փոփոխելեաց պաշտօն տանել եւ երկրպագութիւն մատուցանել. զի որ շարժին եւ փոփոխին չէ էական. այլ կամ լեալ յուրեք եւ յիւրեք, եւ կամ հաստեալ ի «չգոյէ. Եւ որ էն եւ շարժէ զամենայն, ինքն ոչ շարժի եւ ոչ «փոփոխի, քանզի էական է եւ անշարժական»: Անդ Գիրք 2. Երես 11:

2. Արարչութեան.

Ա. «Աստուծոյ ճշմունքն որ արարիչ է. Մի միայն Աստուծոյ է «արարիչ, եւ նոյն բարեաց եւ չարեաց եւ մշտնջենաւոր արարիչ:

1. Զարդանէլեան Հ. Գարեգին հեթեւեալ երէտ աստեղութեան ներք իսրայ Եգնիկ լեզուն. ճշմունքն բարեց, գեղեցիկ բարարութեան բարեց և արանելի յօրինաստեղութեան ներք. Պարս. Հայ. Մարտի. Երես 199:

«Զի հւ մինչեւ արարեալ էր զարարածս ի մօր իւրում ունէր
յառաջգիտութեամբ զպայման կազմածոյ արարածոց։ Եւ չէր
«եւրեք յորժամ չէր արարիչ, այնու զի ունէր յինքեան զկարո-
«լութիւնն ամենեցուն բաւական լինելոյ»։

Բ. Ոչնչէ «բեղձագործութիւն»։ «Նաեւ զմարդիկ տեսանեմք,
«զի ի չգոյէ առնին ինչ, որպէս շինողքդ ոչ ի քաղաքաց քա-
«ղաքս առնին, եւ ոչ ի տաճարաց տաճարս։ Նոքա քանզի յա-
«մենեւին յօշնչէ չկարեն ինչ առնել, քարինքն՝ զոր ի շինածսն
«յօրինեն՝ ոչ եւս քարինք կոչին, այլ կամ քաղաքք կամ տա-
«ճարք։ զի ոչ եթէ բնութեան զործ է քաղաքս կամ տաճարս
«այլ արուեստին է՝ որ ի բնութեան։ Եւ արուեստն ոչ եթէ յըն-
«թերակաց ինչ իմեքէ՝ որ ի բնութեան իցէ՝ առնու զարուեստ-
«գիտութիւնն, այլ ի զիպայն որ զիպին ի բնութեանցն։ Քան-
«զի ոչ եթէ անյաւոր ինչ յանձնաւորաց զարուեստն կարէ
«ցուցանել, այլ ի զիպայն որք զիպինն, որպէս ի զարբնութենէ
«դարբինն, եւ ի հիւսնութենէ հիւսն»։

«Զի մարդ եւ յառաջագոյն քան զարուեստն է, բայց ար-
«ուեստն չէ՝ եթէ ոչ նախ մարմն իցէ, ուստի զարուեստն յօշնչէ
«ի մարդիկ պատշաճեալ հարկ է առել (1)։ Եւ եթէ առ մարդկան
«սպաւէս, որչափ եւս առաւել պատշաճ իցէ զԱստուծոյ իմա-
«նալ՝ թէ ոչ միայն արդուց եւ զարդուց եւ կերպարանաց ա-
«րարիչ է, այլ յօշնչէ առնել բաւական է բնութիւնս, եւ ոչ ար-
«դասին նիւթ՝ յորմէ Աստուած ընտրեաց զքարին ի մի թեր, եւ
«դէպն մրրախառն ի միւս կողմն, ուստի ջանաց մրրախառն
«զյատակն պղտորել»։

3. Թիւ շար գործողութիւնն ազատ կամայ գեշ կերպիւթեւէ կը
«ծագի։ Արդ յետ այսր ամենայնի հաւանութեանց՝ յամաւեալ
«դնոյն ի մէջ բերեն, բնութեամբ՝ են՝ առնն չարիք, եւ ոչ կա-
«մածինք։ Ասեմք եթէ բնութեամբ իցեն, ընդէր օրէնք ի թա-
«գաւորաց զնիցին, եւ սաստք ի յիշխանաց, եւ պատիժք ի գա-

(1) Եւնի հոս զանազանութիւն կ'ընէ նիւթ և էղանակ Stoff und Form) մարդիկէն աբուէսոյն մէջ։ Նկատմամբ նիւթոյ (hinsichtlich des Stoffes) մարդս նախ քան զարուեստն է. նկատմամբ էղանակի (hinsichtlich des formes) աբուէսոյն յառաջ է և մարդս «իբրեւ յօշնչէ» աբեղձեալ է։

Nirschl Handbuch der Patrologie S. 248-250.

«տառաորաց. ոչ ապաքէն վասն կարճելոյ չարեացն» Եւս, թէ ընու-
թեամբ իցեն չարիքն՝ ոչ պարտի օրէնադիրն օրէնս զնել, եւ
«ոչ իշխանն պատիժս ի վերայ չարագործին ածել» Ընդէր պատ-
«ժիցեն զայն՝ որ ոչ կամօքն չար իցէ, որում արգահատելն պար-
«տէր, եւ ոչ պատիժս ի վերայ հասուցանել»։ Անդ. Գիրք Ա.
Երես 59.

4. Կարծախոսութիւն Docketismus-Doctetisme. «Բայց զայն
«մեւ հարցցուք, մարմնաւոր ո՞ք էր Յեսուն, եթէ անմարմինս
«եթէ ասիցեն՝ թէ անմարմին էր, լուիցեն, զի եթէ անմարմինն
«եկն, եւ ասո՞ որպէս ասենն՝ մարմին ոչ զգեցաւ, յայտ է՝ եթէ
«ոչ եւ ինչ, եւ ոչ առ, ոչ մեռաւ, եւ ոչ վրկեաց, եւ ի զուր է
«ասելն Մարկիոնի, եթէ արեանն Յեսուայ եմք զինք»։ Զի ոչ
«հեղաւ արիւնն նորա, եւ ոչ նոքա զնեցան, այնու զի կերպա-
«բանօքն ասն զխաչն եւ զմահն, որ յայսօր պնդեալ են թէ
«հարքն մեր հանին զՅիսուս ի խաչ»։ Ուստի յայտ յանդիման
«ցուցանի, եթէ ոչ կեղծեօք եւ Քրիստոս ի խաչ, այլ ճշմարտու-
«թեամբ»։ Քանզի եւ ճշմարտի յարութեանն մերոյ կայոց զիւրոյ
«անձինն պարտութեան օրինակ»։

5. Հրեշտակախօսութիւն. Angélogie.

Ա. Բնութիւն հրեշտակաց «Բայց եւ զայն եւս պարտիմք զի-
«տել, թէ հրեշտակք եւ գեւք եւ ոգիք մարդկան անմարմինք
«են, զի զհրեշտակաց ասէ՝ արար զհրեշտակս իւր հոգիս, եւ
«զգաչառօնեայս իւր լոց հրոյ»։ Հոգիս կոչէ զնոսա վասն արա-
«զութեանն, որպէս զի ասիցէ՝ թէ քան զհողմս թեթեւք են,
«քանզի ոգւոյ անուն երրայեցերէն եւ յունարէն եւ ասորերէն
«նոյն է. նա թէ եւ հայերէն ոք մանր միտ զնիցէ նոյնպէս գտանի,
«յորժամ տալնապեալ ոք յումեքէ իցէ՝ ասէ, չետ ոգի կլանել
«չետ ոգի առնուլ, եւ այնու զօղոյս՝ զոր միշտ ծծեմք՝ յայտ առնէ.
«Եւ բոցեղէնս կոչէ զնոսա վասն սասակութեանն, որպէս այլուր
«ասէ, հզօրք են զօրութեամբ առնել զկամս նորա, այլ ոչ եթէ
«ի բնութենէ հողմոյ եւ հրոյ են, զի եթէ ի բնութենէ հողմոյ
«եւ հրոյ էին, ապա եւ նոքա յիրաւի մարմնաւորք կոչէին, եւ
«ոչ անմարմինք. քանզի որ մարմնաւոր է ի չորից հիւթից յօդ-
«եալ է, որպէս մարմինք մարդկան եւ բնաւ անասնոց, եւ որ
«ինչ անմարմին է՝ նա պարզ բնութիւն է, որպէս հրեշտակաց
«եւ զիւաց եւ ոգւոց մարդկան»։ Անդ. Գիրք Ա. ԻԳ. Եր 90-91.

6. Սրբոց ու անոնց մաստիճանութիւն հրաշքերք զքրութեանք
«Առ Առաքելովքն վատթարեալ էր սատանայ, մինչեւ կախար-

«դացն յահէ նշանացն՝ զոր առնէին՝ բերել զգիրս կախարդանացն
«զծանրագինս՝ եւ այլել առաջի Առաքելոցն, եւ զիւայն աղա-
«ղակել՝ թէ դոքա են ծառայք Աստուծոյ բարձրելոյ՝ Որոջ նշա-
«նացն նշխարք՝ եւ այժմ է սոբբ էպիսկոպոսս եւ է ճշմարիտ վանականս
«Երեմի. եւ զայնր զիտրձ ոչ միայն քրիստոնեայք, այլ եւ հեթա-
«նոսք եւ մոգք զխտեն»։ Անդ. Գիրք Ա. ԻԲ. Եր. 89-90.

8. Ս. Պետրոսի Բարձրապետութեանը կ'ուսուցանէ Եզնիկ երբ որ
ի դէմս Պաւղոսի Առաքելոցն կը գրէ. «Թէ ոչ զի ես միայն ար-
«ժանի եղէ խորհրդոյն, որ արուպո եմ առաքելոյ, այլ թէ եւ
«Պետրոս՝ որ Գլխն է առաքելոց՝ տեսանիցէ, չկարէ ճառել. եւ
«թէ լսիցէ, չկարէ պատմել»։ Անդ. Գիրք Դ. Է. Երես 263.

9. Կոստանթն.

«Նա եւ կուսանք սրբոյ եկեղեցւոյ ոչ վասն այնորիկ պահեն
«զկուսութիւնն իթէ զամուսնութիւնն առեալ յԱստուծոյ պղծու-
«թիւն համարիցին, որպէս Մարկիոնն եւ Մանի եւ Մժղնեայք, զի
«եթէ յայն միտո ուխտաւորք էին, ապա եւ կուսութիւնն չէր յան-
«գաբի կուսութեան, այլ վասն առաւել սիրելոյ զԱստուած ի բարեք
«աւարածոյ Աստուծոյ հրաժարեն. զի նմանեալք հրեշտակաց Աստ-
«ուծոյ ուր ոչ արուն եւ ոչ էգ, ցուցանիցեն եւ յերկրի զնոյն ա-
«ռաքինութիւն. ըստ այնմ՝ թէ են ներքինիք, որ զանձինս իւր-
«եանց արարին ներքինիս վասն արքայութեան երկնից, լինելի
«յարութեանն հաւասար հրեշտակաց»։ Անդ. Գիրք Դ. ԺԳ. Ե-
րես 287.

10. Պահապան հրեշտակք.

«Այլ մեք ըստ Գրոց սրբոց զհրեշտակս արբանեակս զիտեմք
«յօղնականութիւն ճարդիւն ազգաց եւ Բարձրապետութեանց, ըստ այնմ
«զոր ասէն՝ թէ կացոյց սահմանս ազգաց ըստ թուոյ հրեշտակացն
«Աստուծոյ. եւ զարձեալ այնու զոր ասէ յաւետարանի, թէ մի
«արհամարհէք զմի ի փոքրկանց, զի հրեշտակք նոցա հանապազ
«տեսանեն զերեսս հօր իմոյ՝ որ յերկինս, այսպէս իմն Երեմի
«Էրեմիայիս ճարդոյ հրեշտակ առանձինն պահապան էացէ. թէպէտ
«եւ այլք զաղօթից կարծեցեալ ասացեալ ի Տեառնէն, որպէս թէ
«աղօթք նոցա՝ որ հանապազ մտանեն առաջի Աստուծոյ կոչին
«հրեշտակք. Այլ եւ Առաքեալն ասէ, ոչ ամենեքեան հողիք
«հարկաւորք են առաքելացուք ի սպասաւորութիւն վասն այ-
«նոցիկ, որ ժառանգելոց են զփրկութիւն, որ ի հարկի նմական.
«եւ փրկութեան սատարք մեզ լինին»։ Անդ. Գիրք Ա. ԻԶ,
Եր. 107.

«Հրապարակութեան» Եզնկայ Եղծ Ազանդոց «Եւ Վճիռք» • Կ. Պո-
լիս 1763 (?). Վենետիկ 1826. 1863.

Թարգմանութեան. Եզնկայ մի միայն թարգմանութիւնը զոր
ունինք է Գաղղիերէն ի ձեռն Levallant de Florival. Paris
1853. Եւ սակայն աս միակն ալ ոչ սակաւ վրիպակօք լի է.—
Նայման (Neumann) իր Vers. einer Gesch. d. arm. Litera-
tur S. 43 կը ծանուցանէ թէ ինքն Եզնկայ ինչ ինչ հատածները
Գերմաներէնի թարգմանած եւ հրատարակած ալ է ի Zeitschrift
f. d. hist. Theologie. Bd 4 եւ «Hermes» Bd. 3 լրագրաց մէջ.
Ինչպէս նաեւ Windischmann ի «bayr. Annalen vom 23
Januar 1834.

Եզնկան մատենական մէկ մասն, ուր է երկրորդ գրքին ա-
ռաջին ինն հատածներն, կրկին անգամ թարգմանուած կը զըտ-
նուի Լանկուայի «Collection» երկասիրութեան մէջ, II P.
372-382: Մատենագրական քննադատութեանց որ բաւական
բազմաթիւ են մենք պիտի յիշատակենք մի երկու այնպիսի
յօդուածներ, որ արժանի են ընթերցման. մին ի Revue de
l'Orient. T. V լրագրի հեղինակութեամբ A. V. Wiccking
եւ Dulaurier. Իսկ երկրորդն է Esoff. ին, այսու վերնագրաւ
«Եզնկայ Ժարդապետութեան պարսիկ բրնձի վրայ» Ս. Պետերսպուրգ.
1853 ուսերէն հանեալ ուս լրագրէն:

Յ. Յ. ԱԼԱՆ

ԳԱԽԱՌԱԿԱՆ ԲԱՐԲԱՌՈՑ

Ո Դ Ս Ո Դ Մ Ն Ա Ս Ի Բ Ո Դ Թ Ի Դ Ն Ն

(Շարայարութիւն)

Մ

Մէկէկէլ
Մըթընծէծ
Մըթիկ
Մէթ
Մըկընփուշ
Մըսամըլ
Միաւորակ
Միանայ
Միւրվայ
Մժղըլէլ
Մկնականջ
Մշտուտ
Մշտուտ հինէլ

Մնիկ
Մորուար
Մուխճին
Մուշտայ
Մուրծար

Մուտիկ
Մջէկոր
Մուրումախիր
Մուուզ
Մուուզ
Մըլան
Մըուանդակ
Մօրքուր
Մօրքուրար
Մօցտէլ
Մթիթ

Միմփածաղիկ
Մկըրտան
Մանթաղ

Այծերուն մայելը
Գաղանի ուտել խմել
Հերոէ ներս, նենգընգործ
Տեսակ մը խաղ է
Բ. տճ. չաքըռ թիքէնի
Վէրբերու վրայ կամ քովերը շատցած միս
Բ. ծաղիկ մի է տճ. Պարս. եւ Արպ. միայ
Ոսկ. պղտիկ չէքիճ
Ոսկ. հալգայ փաթ թիքիք երկաթը
Մըսփէլ
Բ. խոտ մի է տճ. անալաղիօն
Մանածին խաջիլած ու հինածը
(փոխարեւարար) գաղանի վարպետօրէն գործել

Անիծ մանր ոջիլ
Սայլին առիչներուն ծայրը կամ զեկը
Ոսկ. տեսակ մը չէքիճ
Ոսկ. արծաթը հալելիք քրայի փայտ
Ոսկ. մրայլոյ ծրարը դռ կաղպարին վրայ կը թոթ վեն

Ոսկ. ականտան շուրջ մանր զարդեր
Սայլին միջին կորը
Խառնակիչ խռովտէր մարդ
Տճ. գըվըրճըք մող Էսյլն
Տեսակ մը ամղան տճ. մաշլա
Ոսկ. շղթայ շինելիք գործի
Բ. տճ. քէտի օթու. Պարս. միհրիկեայ
Խաղկի նման հիւանդութիւն մը տճ. տապաս
Մօրաքեռ էրիկ
Կովուն ծծերը կաթով ճմնելով կակղցնել
Կտաւի ամուր գործուելու համար երկաթի գործիք

Խաղկի մը անուն է
Խեչափառ
Խոշոր վերմակի կար

3

Յական
Յականի բերել
Յովանակ

Կարգ բարեկարգութիւն
Խրատելով համոզել
Տեսակ մը թռչունի տնուն է

*
* *

Ն

Նազուկ

Նեղզընտան
Նուիկ
Նըգայ տակ

Մանածի մասուրայն լեցունելու համար գիւրա-
շըջիկ գործին
Դ. գամի կաղպար
Բ. տճ. սորընճան
Բ. խոտ մի է համեմի կը գործածուի տճ. երբան
ղավի

*
* *

Շ

Շանդիար
Շանխոտ
Շանջուր
Շարմազ
Շեղբ
Շերեփ
Շերուն
Շիմշերէկ
Շիպառած
Շղբիկ
Շուտիկ
Շուրածք
Շուրթ
Շըգաւ
Շըջամաղ

Բ. խոտ մի է բժշկական Արբ. խաթապըմէլէք.
Բ. ոյն խոտը՝ որոյ վրայ շունք կը միղեն.
Ոսկ. աղիոգէք մէջը թուլթեայ խառնած
Շարով գիւլպէնտով շինուած մազ
Առանց կոթի կտրոց
Մեծ գգալ տճ. քէփճէ
Գուրպայ հիւսելու կրկնակի շիշը
Ոսկ. արծաթի թելի չափ
Ոսկ. լէհիմուածքի մեծ անօթ
Անկոթ պղտիկ կտրոց
Ուռեցք 'ի մարմնի տճ. չիպան
Թէէէլ ջուղթ կարով
Թոնիրին բերնի շըջանակը
Բ. կարմիր մանր պատուղ ունի տճ. գատրն կէօ-
պէյի
Փայտաշէն տներուն կէս մաղը

*
* *

Ո

Ոկ

Ղղթած խեցեղէնները փակցընելէք մոճուն

Ոկել	Խեցեղէնները փակցընել
Ոճ	Հերկելու համար բացուած շխտակ ակօսը
Ուրբաք	Բարձուած սայլի կապերուն կէրկիլի փայտը
Ուրցից	Այն ցիցը՝ որուն վրայ կամրցընեն հորուն բա- նուածքը
Ոսկըթըփել	Միսը զատել ոսկորէն ինչպէս խաշի մէջ
Ոտընթաղ	Ոտնաչափ եկած ձիւն
Ոտընտախտակ	Հորին մէջի կրկին տախտակներ
Որդնատակ	Բ. Աբբ. զրեանդ մտահրաճ Պարս. զրեանդ կերդ
Ուռեստան	Ուռեսեաց անտառ
Ուռիք	Նոյն ընդ վերնոյն

*
* *

Զ

Զաթչաթ	Բ. խոտ մը բարձր բունով և տերևներով
Զաթուտուկ	Բ. խոտ մի է կոխկրտուելուն չաթչաթ ձայն կը հանէ
Զանաուն	Տան առեաց միջին գմբէթածէւ մասը
Զափկան	Ոսկ. զարդ մը ՏՃ. պէնտէ եագալըդ
Զափչախ	Բ. չաթչաթին նման խոտ մը
Զէք	Բուրդ բամբակ գլելիք գործի տճ. թօգմնք
Զէք	Վէգին մէկ կողմը կռնակին հալադարձ
Զըթլէհէմ	Ոսկ. վար արծաթի լէհէմ
Զորթանհըիկ	Զորթան հարելիք խեցի աման
Զքընտուր վայրի	Բ. ավելակի հունան է
Զորթընդող	Կանաչ ագուաւ անծեղ

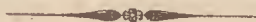
*
* *

Պ

Պաճ	Բ. խոտ մի է վգի նման որ կ'ուտուի
Պայրուս	Կարուած թելի պատուաստ
Պապուկ	Բ. լայնատերև. խոտ մի է
Պղտակ	Տղայոց երաստան
Պեղանոս	Բ. տճ. սուլապ Աբբ. պեր

(Շարայարեի)

Ս. Ս. Հ.

ՄԻՈՒԹԻՒՆ ԱԶԳԻ ՄԱՐԴԿԱՆ

ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՈՒՐ ԳԻՐՔ ԵՒ ԱՐԴԻ ԲԱՆԱՊԱՇՏԻՑ ԴՐՈՒ-
ԹԻՒՆՔ

Որովհետեւ Մարդկային ազգի միութիւնը Ծննդոց Գրքին մէջ յայտնապէս կ'ուսուցուի, ապա զիւրին է մեզ անտի ցուցանել ուղղափառ Նկեղեցւոյ սորվեցուցած վարդապետութեան ճշմարտութիւնը: Զի երբ կ'ուզեմք մատենի մը վարդապետութեան տեղեկանալ, պէտք է որ կարդանք նոյն իսկ այն զիւրքը:

Իսկ արդ, Ծննդոց Գրքին Ա. Գլխոյն 26դ համարին մէջ այսպէս կը կարդանք, «Եւ ասաց Աստուած, Արասցուք մարդ ըստ պատկերի մերում եւ ըստ նմանութեան, եւ իշխեսցեն ձկանց ձկանց ձուլու եւ թռչնոց երկնից եւ անասնոց եւ ամենայն երկրի, եւ ամենայն սողնոց՝ որ սողին ի վերայ երկրի»:

Եւ ապա կը շարունակէ այսպէս.

«Եւ արար Աստուած զմարդն ի պատկեր իւր, ըստ պատկերի Աստուծոյ արար զնա, արու եւ էգ արար զնոսա»:

Երբ մարդկային ազգին նախահայրն ու նախամայրն այսպէս կը ստեղծուին, Արարիչը կ'օրհնէ զանոնք, անոնց հրաման եւ իշխանութիւն կու տայ ամէլու եւ բաղմանալու, եւ համօրէն բնութեան իշխելու: Եւ այս եղաւ վեցերորդ աւուր գործը:

Երկինք եւ երկիր եւ բոլոր անոնց զարդերը ստեղծուած լմնցա՛յ էին: Եօթներորդ օրն է որ Աստուած արարչութեան գործը կատարած էր, եւ սոյն օրը հանգչեցաւ, զայն օրհնեց եւ միւս օրերէն զատեց:

Այսպիսի վեամ համառօտութեամբ մը Ս. Գրոց հեղինակն արարչագործութիւնը պատմելէն յետոյ՝ կը ձեռնարկէ պատմութեան մարդոյ՝ որուն Արարչին ձեռքերէն ելնելը մեզ ցուցած էր: Եւ զիտել տալով հանդերձ, թէ մարդոյ ստեղծուելէն յառաջ, անձրեւ տեղացած չէր զերկիր արգասաւորելու համար զի «մարդ չէր, որ գործէր զերկիրա», կը դառնայ վերադառնալ մարդոյ հրաշալի ծննդեան, ոչ թէ ըսելու համար որ Աստուած նոր ազգ մի եւս կը ստեղծէ, այլ շեշտելու համար թէ Աստուած մարդը ստեղծած վայրկեանին անոր բանական, կենդանի եւ ազատ հոգի մը տուաւ: Տես թէ ինչո՛ւ:

Աստուծոյ՝ մարդուն բանական եւ անձնիշխան հոգին փոր-

ձեռքեան ենթարկելէն յառաջ, արբաղան հեղինակն զիտել կուտայ թէ գոյ ի մարդն «ընդ կենդանի» որով եղաւ «յոգէ կենդանի»: Հեղինակն կ'ուզէ որ ընթերցողն լաւ մը ճանչնայ թէ, անասունք՝ իբրեւ զմարդ ստեղծուելով հանդերձ, անոր նման ո՛չ չունչ կենդանի եւ ո՛չ հոգի կենդանարար ունին: Եւ այս իսկական եւ էական տարբերութիւնը զնկէն յետոյ՝ կը խօսի Եղեմական փորձութեան վրայ: Ուրեմն, Ծ'ննդոցի Բ. գլխուն 7դ համարին մէջ նոր արարչութիւն մը տեղի չունենար, այլ մարդկային հոգեւոյ գոյութիւնն կը հաստատուի: Եւ այս անտի յայտ է, զի այս 7դ համարը Ա. գլխոյն 27դ համարին հետ բաղդատելով կը տեսնենք թէ ո՛չ նոր մարդոյ մը ստեղծման, եւ ո՛չ ալ ուրիշ մարդկային ազգի մը արտադրութեան վրայ կը խօսուի, այլ հեղինակ մը կը սնդէ, կը չեչտէ, լաւ եւս ընթերցողաց ուշադրութիւնը հրաւիրելու համար թէ գլխաւոր, կարեւոր բան մը կայ, անձնիշխան հոգին:

Ծ'ննդոց Գիրքը (Գլ. Ա. 26) կ'ուսուցանէ թէ Աստուած դառաջինն ստեղծեց մարդ մը միայն զոր Ազամ անուանեց այսինքն մարդ, եւ անկէ չինեց ամեն կենդանեաց մայրը՝ զԵւա, որ իւր ընկերն եւ օգնականն եղաւ: Այսպէս մարդոյ եւ անասնոց ստեղծման եղանակը իրարմէ կը տարբերին. զի Մովսէս կ'ըսէ թէ անասուններն ստեղծուեցան «ըստ ազգի», որ կը նշանակէ թէ Աստուած յիւրաքանչիւր սեռի ստեղծած էր զանազան տեսակներ, եւ այսու կ'ապացուցուի նաեւ թէ այլ եւ այլ բուսականաց տեսակներու ծագումն ալ Աստուծմէ է:

Իսկ մարդն իւր տեսակին մէջ միակ ստեղծուեցաւ: Սակայն արդի անհաւատներ յամսութեամբ կը մերժեն թէ մարդոյ նախապար միակ դարմէ մը ծագումը արարչագործ ձեռաց գործն ըլլայ: Այս ճշմարտութիւնն մեծամեծ հետեւութիւններ կը պարունակէ ոյր վասն կ'արժէ որ քիչ մը խօսինք այս նիւթիս վրայ:

Ուղղափառ հաւատոյ վարդապետութեանց հակառակելու պէտքն՝ բանապաշտական գիտութեան անյաղ ցանկութիւն մը ներշնչեց մարդկային ազգին միութիւնը ուրանալու: Ամենայանհուգն ենթադրութիւններէն անդամ չխորշիր մոլորութիւնն երբ Ս. Գրոց ճոխութեան վրայ երկրաչութիւններ յարուցանելու վրայ է խնդիրն. անհաւատներու երեւակայած դրութեանց վրայ հակաճառելու լրջամիտ մարդ մը սլիտի չզիջանէր, եթէ վերջին բառը մոլորութեան թողլու յայտնի վտանգը չսպառնայր մեզ:

Նախ եւ յառաջ պէտք է դիտել տալ թէ յանուն զիտութեան կ'ընծայեն մեզ ամենանուազ զիտական զրութիւնները, յանուն ազատամտութեան կ'իշխեն ուսուցանել կարծեցեալ զիտական եղբակացութիւններ, որոնք ամբողջովին մոլորութիւններ են:

Նախագամանք կ'ըսուին անոնք, որոնք կը պնդեն թէ Ա. դամէն յառաջ մարդկային ազգ մը կար՝ զոր Աստուած վեցերորդ օրը անասունները ստեղծած ժամանակ ստեղծած ըլլայ: Այս զրութեան կուսակիցներն կ'ըսեն թէ այս մարդկային ազգը բոլոր երկրիս վրայ երեւեցաւ միանգամայն, եւ ջրհեղեղաւ չջնջուեցաւ, եւ հեթանոսներուն ծագումն ալ անկից սկսաւ: Իսկ Ադամ եւ Եւա հրէից նախածնողքն են միայն:

Իսահակ ար լա Բէյլէր հնարեց այս տարօրինակ զրութիւնը (1594-1676). զոր ի մեր աւուրս վերանորոգեց Ամերիկացին Վինգիլ, որ կը կարծէ թէ ալլազգ զրութեամբ չեն կրնար հերքուիլ անհաւատ հնէախօսից առարկութիւնք: Սա կը կարծէ թէ արդի գիւտերը աստուածաշունչի ժամանակադրութեան հետ հաշտեցնելով անհնարին է, եւ թէ նախագաման զրութիւնը ընդունելով կրնայ ոք Ս. Գիւրքը ամեն յարձակումէ ազատ եւ զերծ պահել: Թող յայնժամ մեզ ապացուցանեն, կ'ըսէ, թէ հազարաւոր դարերէ ի վեր մարդս երկրիս վրայ երեւցած է, Աստուածաշունչի ժամանակադրութիւնն անվթար կը մնայ, վասն զի այն՝ նախագաման մարդուն չվերաբերիր այլ Ադամայ եւ սերնդոց նորին եւ եթ:

Այժմ մենք, յանուն զիտութեան եւ հաւատոյ, պիտի ջանամք ապացուցանել թէ այս զրութիւնն անընդունելի է եւ ոչ ալ ապացուցեալ:

Տըլարէյութը կը պնդէ թէ Ծննդոցի Ա. Գլուխը եւ Բ. Գլուխը իրարմէ տարբեր բաներ կը պատմեն, եւ թէ Ա. Գլխոյն 27դ համարի մարդն ոչ երբէք այն սղամն է զորմէ կը խօսուի Բ. Գլխոյն 7դ համարին մէջ, եւ իւր նախադասութեան ապացոյցներ դռնել կը ճգնի Ադամայ եւ նորին սերնդոց պատմութեամբը. տես ինչպէս: Կայեն իւր Աբէլ եղբայր սպաննելէն եւ երկրիս վրայ թախտելու դատապարտուելէն յետոյ՝ սպաննուելու երկիւղ յայտնելու կը սկսի: Ուստի յայտնի է կ'ըսէ թէ Ադամայ որդիք չեղող մարդիկ կային, զի սորա երրորդ որդին Սէթ տալիւն ծնած չէր: Յետոյ, Կայեն հառացած պահուն՝ իւր կինը ի միտին կը տանի, արդ՝ ուստի էր այդ կին եթէ Ադամէն եւ Եւայէն դատ մարդկային արարածներ չկային: Վերջապէս, զի-

տեմք թէ Կայեն իւր որդին ծնանելուն պէս քաղաք մը շինեց, իսկ արդ, կ'ըսեն նախադամեանք, եթէ բովանդակ մարդկու-
թիւնն երեք անձերէ միայն բաղկացեալ էր, ինչպէս կրնար քա-
ղաք շինել եւ զայն բնակչօք լեցնել:

Բէյութընն պատասխանելու համար բաւական է դիտելն թէ Ս. Գրոց իմաստը խեղաթիւրել է ըսելն թէ մարդն վեցերորդ օրը ստեղծուեցաւ: Երբայեցերէնի մէջ մի եւ նոյն Ադամը չէ, ինչ որ Բ. գլխոյն 7դ համարին մէջ կը նշանակուի. եւ բոլոր մեկնիչներ միաբերան կ'ըսեն թէ Բ. Գլուխը՝ ինչպէս նաեւ Ա. գլխոյն 37դ համարը նախամարդոյն ստեղծումը կը պատմեն, նոյնպէս ոչ նուազ միաձայնութեամբ կը հաւաստեն թէ Կայեն եւ Սէթ իրենց քոյրերուն հետ ամուսնացան, կարի քաջ իրաւ-
ամբ դիտել կուտայ Պ. Վիկուրու, համակրելի ուսուցիչն իմ, թէ նախադամեանք մէկ կողմէն Ս. Գրոց վրայ յենուլ կ'ուզեն, եւ միւս կողմէն անոր հակառակ կը բարբառնին: Եթէ Աստուածա-
տուր Գրոց ճոխութիւնը կ'ընդունին, պէտք է որ ընդունին նաեւ մարդկային ազգի միութիւնը, զի այս վարդապետութիւն անդ կ'ուսուցուի. «Արար ի միտջէ արեւնէ զամենայն ազգս մարդկան» (Գործք. ԺԷ. 26): Իսկ եթէ չեն ընդունիր, ինչպէս կրնան պաշտ-
պանել թէ Ադամէն յառաջ մարդիկներ կային եւ կամ նոյն ին-
քըն Ադամ կար. զի մեք զայս Ս. Գրքէն դիտեմք:

Իսկ զալով սպաննուելու երկիւղին, զոր Կայեն կ'արտա-
յայտէ մինչդեռ երկրիս վրայ Ադամէն, Եւայէն եւ իւր զաւակնե-
րէն զատ բնակիչ չկայր, եւ այն անհաւանականութեան թէ Կա-
յեն քաղաք մը շինած ըլլայ մինչդեռ զայն լեցընելու բնակիչ չկայր, Ս. Աւգոստինոս կանխաւ այսպէս պատասխանած էր: Այժմ պէտք է որ պաշտպանեմ Ս. Գրոց պատմութիւնը՝ որ կ'ըսէ թէ մարդ մը քաղաք շինեց այն ժամանակ, յորում եղբայր զեղ-
բայր սպաննելէն յետոյ՝ երկրիս վրայ սա առաւելն չորս կամ երեք հոգիք կային, այսինքն՝ մարդն առաջին, հայրն ամենեցուն, ինքն Կայեն եւ սորա որդին Ենովք, յորոց անուն քաղաքն կոչե-
ցաւ: Սակայն այդ գծուարութիւնն կ'անհետանայ եթէ ի նկատի առնունք թէ Ս. Գրոց պատմիչը այն ժամանակի մարդիկը մի առ մի թուել հարկ չէ գտած, այլ միայն իւր գրութեան նպատա-
կին պահանջածները: (Յաղ. քաղաք. Աստուծոյ. գիրք ԺԵ. գլ. Ը. 41): Ստուգիւ, այն միջոյր բաւական մարդիկ կային, որոնցմէ Կայեն սպաննուելէն կը վախնար, եւ որոնց համար հարկ տեսաւ շինել քաղաք մը, ոչ թէ մի մեծ քաղաք, այլ հաստա-

տունն ընակութեան վայր մը, որուն յայնժամ այս անունը կրնար տրուիլ:

Այս նախադամաններէ եւ յառաջացեալ Տարուինականներէ զատ, որոնք աղամային սերունդը կը մերժեն եւ, ինչպէս տեսանք այլուր, Կասիկը մեզ իբր նախահայր կուտան, կան ընտանեացիներ՝ որք, յիշեալ մոլորութիւնը մերժելով հանդերձ, ուրիշ նոր մոլորութիւն մը կը պաշտպանեն ու կ'ըսեն թէ բոլորովին իրարմէ տարբեր մարդկային տեսակներ կան, որոնք ուրիշ ձաղում եւ ուրիշ նախահայր ունին: Այս բազմատեսակեանց (polygénistes) ասութեան դէմ քրիստոնէական գիտութիւնն շատ մը հոյակապ եւ հռչակաւոր արանց անուններ կը հանէ, որպիսիք են, Պիւֆոն, Քիւվիէ, Դամբէր, Բոիշառ, Սէրր, Թրիւմէն, Ֆլուրան եւ Գաթրֆափ:

Բազմատեսակեանք (1) ունին շատ մը Ամերիկացի պաշտպաններ, եւ կրնայ կարծուիլ թէ իրենց սեւամորթ խափշիկներու դէմ ունեցած հակակրօնութիւնն քիչ նպաստած չէ այս ծուռ դրութիւնը իրենց ընդունել տալու: Սակայն, ասոնք ալ իրենց մէջ տարածայն են նախնական տեսակները համընդ մասին. ոմանք հնդկատառն, քսան, հարիւր ընտանիք կ'ընդունին, իսկ այլք կը կարծեն թէ մարդիկ աղգութեամբ ստեղծուած են: Դարձեալ Պ. Վիկուրուին թողունք խօսքը: Բազմատեսակեանց մոլորութիւնն, կ'ըսէ, յայնմ կայացեալ է զի ցեղերը (races) տեսակաց հետ կը չլիթեն եւ կը պնդեն թէ այդ երկու բառից մէջ ամենեւին խտր մը չկայ: Իսկ միատեսակեանք (monogénistes) կ'ընդունին թէ շատ մը մարդկային ցեղեր կան, բայց Ս. Դրոց հետ կը հաստատեն թէ մարդկային ազգը, տեսակը մի միայն է: Մի եւ նոյն արմատէ սերեալ ամէն մարդիկ հաւաքում մը կը կազմեն՝ որ պէտք է կ'անուանուի. եւ տեսակի մէջ պատահող զանազանութեանց պատահական հաւաքմունք ալ ցեղ կը կոչուին: Գիտնականք մարդկային ցեղը այլ եւ այլ եղանակաւ զտակարգած են, ոմանք հետեւելով դիմաց անկեան, այլք ըստ կերպաւորութեան գանկի. երանգի երեսաց, հերաց եւ ծիածանի մարմնոց (iris):

Պեռար՝ հետեւելով դիմաց՝ կը զանազանէ ցեղեր՝ որոց մին ուղղածնօտ (orthognathe) եւ միւսն երկայնածնօտ (prognathe) կ'անուանէ: Աղղաղրաց մեծագոյն մասը՝ լեզուազիտութեան,

(1) Ուրիշ աւելի մարդեր եւ խօսէլընդարձայնութիւն բազմաբնակէանց վարդապետութեան վրայ:

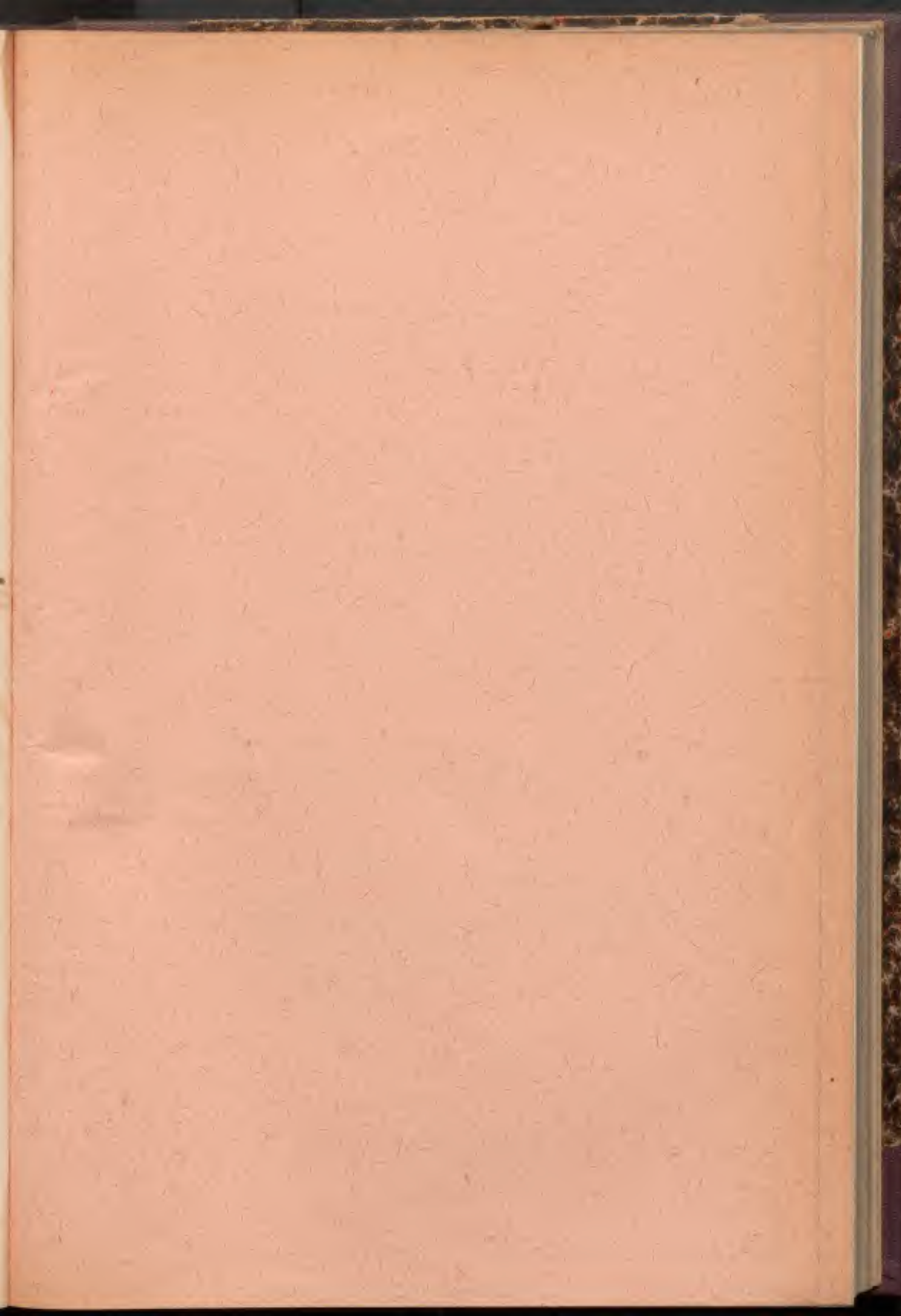
ժողովրդոց գաղթականութեան ուսման, նոցա բարուց եւ սովորոյթին բաղդատութեան վրայ հիմնուելով, այսօր երկոտասան տարբեր ցեղեր կ'ընդունին, որոնք, այլ եւ այլ անուանց ներքեւ, մի եւ նոյն տեսակի զանազանութիւններն են, եւ զանոնք իրարմէ զանազանող յատկանիշներն՝ երկրորդական են եւ ոչ էական: Բազմատեսակեանց զրութիւնը հերքելու համար, բաւական է ցոյցնելն թէ ցեղերու զանազանութիւնն կրցաւ՝ ի չարս ժամանակաց եւ փոքր ի շատէ պատահական պարագայից բերմամբ յառաջ գալ: Պ. Գալթոֆափի կարծեաց համաձայն, նախնական մարդոյ տիպարը չիք ի միջի, այլ սպիտակամորթ մարդն է որ զառաջինն երեւցած է պատմական տեսարանին վրայ: Յեղերն փոխակերպած են, ոմանք յանկարծական փոփոխմամբք, այլք աստիճանաբար եւ կամայ կամաց, որ կրնայ մեկնուիլ միջավայրի ազդեցութեամբ եւ ժառանգականութեամբ: Միջավայրի ազդեցութիւն ըսելով կ'իմանամք օդաբաժնի, քաղաքակրթութեան եւ կենաց պայմանի ազդեցութիւնը: Գալտլ ժառանգականութեան բաւական է որ ցեղի մը յատուկ յայտարար նշանները հաստատուն եղանակաւ յառաջ բերէ: Պէտք չէ սակայն ուշադրութիւնէ վրիպեցնել թէ ամեն մարդիկ մի եւ նոյն էական յատկութիւններն ունին, որով միմիայն տեսակ կը կազմեն: Յիշուի, մեք ամենքնիս թէ՛ ֆիզիքական եւ թէ՛ բարոյական տեսակէտով միմեանց կը նմանինք: Բազմատեսակեանք ոմանք լեզուաց զանազանութենէն նպաստաւոր փաստ մը ունենալ կարծեցին, սակայն լեզուագէտք բոլոր ծանօթ լեզուները վերածեցին երեք մեծամեծ դասուց, որոց ծագումն ամենուն հաւասար է: Ամերիկեան ցեղերու ծագումը գաղթականութեամբ մեկնելու անկարելիութեան դալով, կ'ըսենք թէ այդրենածին ընկիներու աւանդութիւններն ամերիկեան քաղաքակրթութեան օտար ծագումն ունենալը կը հաստատեն: Ուրեմն հիւսիսային եւ հարաւային Ամերիկայի բնակիչներն ալ ընդհանուր կանոնին բացառութիւն մը չեն կազմեր. անոնք ալ մեզի պէս Ադամէն ու Նւայէն սերած են: «Աստուած արար ի միոջէ արեւնէ զամենայն ազգս մարդկան ընակիլ ի վերայ երեսաց ամենայն երկրի»: (Գործք. ԺԷ 26):

Յ. Վ. ԲՕԼԱԹԵԱՆ

ՅԻՍՈՒՍԵԱՆ ԿՐՕՆԱԿՈՐԱՑ ԹԻՒՆ

Յիսուսեան Կրօնաւորք զարդիւս 12,947 են թուով, եւ հինգ խմբի կը բաժնուին, որ խմբերն զարձեալ Գաւառներու կը բաժնուին: Այդ հինգ խմբերն են. Իտալիա, Գերմանիա, Գաղղիա, Սպանիա եւ Անգղիա: Իտալիոյ խումբն հետեւեալ գաւառներէ կը բաղկանայ. Հռովմայ գաւառն, 397 կրօնաւոր. Նէապոլիս 312. Սիկիլիա, 217. Թօրինօ, 453. Վենետիկ, 350. միահամուռ 1,763 կրօնաւորք: Գաղղիոյ խումբն ունի, Կամպանիոյ (Champagne) գաւառները, 538 կրօնաւոր. Իլ-տը-Ֆրանս (Ile-de-France), 386. Լիոն, 777. Թուլուզ, 662. ընդ ամենայն 2,863 կրօնաւոր: Գերմանիոյ խումբն հետեւեալ գաւառներէ կը բաղկանայ: Աւստրիա-Հունգարիա, 642 կրօնաւոր. Բեղիլիա, 935. Կալիճիա, 374. Գերմանիա 1,069. Հոլանտա, 450. ընդ ամենայն 3,470. Սպանիոյ խումբն հինգ գաւառ ունի, որք են. Արաղոն, 945 կրօնաւոր. Կաստիլիա, 869. Բորթուկալ, 205. Մեքսիկոյ, 123. Թոլէտոյ, 428. Միահամուռ 2,570: Անգղիոյ խումբն եօթն գաւառի կը բաժնուի: Անգղիա, 585. կրօնաւոր. Իռլանտա, 267. Մարիլանտ (Maryland), 564. Մայսուրի, 403. Քանատա, 240. Նոր-Օրլէան, 195. Չամպէզէ, 53. ընդ ամենայն 2,306 կրօնաւոր: Ամեն կրօնաւորական Միաբանութիւններէն առաւել անդամ ունեցողն Յիսուսեանց ընկերութիւնն է:

ՊԱՏԿԵՐ տաւն է, հինգ օրը մի անգամ կը հրատարակուի:

Բաժանորդագրութեան տարեկան գինն է
Կ. Պօլսոյ համար 40 դանկան
Գաւառաց է, օտար երկիրներու համար
բոլորտարի ծախսն ի միասին հաշուելով 50 « «

Խրատքանշիւր թիւ 2 դանկան

ՊԱՏԿԵՐԻ խմբագրատունն է ի Բերա, Եւշիլ փողոց
Թիւ 1, ուր պետք է դիմել բաժանորդագրութեան եւ քերթին
վերաբերեալ այլ ամենայն խնդրոց համար:

RÉDACTION DU BADGUERE

Constantinople, Péra, rue YÉCHIL N° 1